

KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA O‘QITUVCHINING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK ROLI

Arziqulov Hasan Normurod o‘g‘li

Samarqand davlat chet tillari insitituti Narpay xorijiy tillar fakultetuti o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Zamonaviy ta’lim tizimi mutaxassislarni nafaqat nazariy bilimlar bilan, balki amaliy va kasbiy kompetensiyalar bilan ham ta’minlashni talab qiladi. Kompetensiyaviy yondashuv talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydigan asosiy metodologik tamoyildir. Bunda o‘qituvchining pedagogik va psixologik roli alohida ahamiyatga ega bo‘lib, talabalarni mustaqil ta’lim olishga yo‘naltirish, ularda refleksiya qobiliyatlarini shakllantirish va o‘z kasbiy yo‘nalishini belgilashda qo‘llab-quvvatlash kabi vazifalarni o‘z ichiga oladi.*

Kalit so‘zlar: *Zamonaviy ta’lim, ijtimoiy-psixologik mexanizmlar, oliy ta’lim, talabalar moslashuvi, talabaning o‘ziga xos xususiyatlari, akademik muhit, motivatsiya, interfaol ta’lim, o‘zini o‘rganish, ta’limda psixologik muhit, pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar, kasbiy rivojlanish, ta’lim sifatini oshirish*

Pedagogik jarayonda o‘qituvchining asosiy vazifasi talabalarga faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki ularni faol o‘rganuvchi shaxsga aylantirishdan iboratdir. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari asosida har bir talabaga individual yondashuv qo‘llanilib, ularning ehtiyojlari va qiziqishlari inobatga olinishi kerak. Faol o‘qitish metodlari – interaktiv mashg‘ulotlar, loyiha asosida ta’lim va muammoli ta’lim usullaridan foydalanish talabalar ishtirokini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, refleksiv yondashuvni tatbiq etish orqali talabalarni o‘z ta’lim jarayonlarini baholash va tahlil qilishga o‘rgatish hamda amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuv orqali nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarga tatbiq etish imkoniyatini yaratish lozimdir. Masalan, amaliy mashg‘ulotlarda real muammolarni tahlil qilish va yechim topishga yo‘naltirilgan topshiriqlar o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi (Kolb, 1984).

O‘qituvchi nafaqat bilim manbai, balki talabalarni ruhlantiruvchi va motivatsiya beruvchi shaxs sifatida ham muhim rol o‘ynaydi. U ichki va tashqi motivatsiya mexanizmlarini qo‘llab-quvvatlab, ijtimoiy o‘zaro ta’sir vositasida talabalar bilan

ishonchli muhit yaratishi lozim. Shuningdek, talabalarni stressga chidamli qilish va ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish ham muhim jihatlardan biridir. O‘qituvchi konstruktiv fikrlash va tanqidiy yondashuvni rag‘batlantirishi, muammolarni mustaqil hal qilishga o‘rgatishi talabalar o‘rtasida ijodiy fikrlash muhitini shakllantirishda muhim omil bo‘ladi. Masalan, talabalarga topshiriqlarni tanlash erkinligi berish ularning mas’uliyat hissini kuchaytiradi va o‘z-o‘zini rivojlantirishga undaydi (Bandura, 1986).

Kompetensiyalarni samarali shakllantirish uchun interfaol ta’lim usullaridan foydalanish talab etiladi. Rolli o‘yinlar, guruhviy muhokamalar va simulyatsiyalar orqali ta’lim jarayoni jonlantiriladi, shuningdek, problema asosida ta’lim muammolarni tahlil qilish va ularga echim topish jarayoni orqali mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Mentorlik va coaching tizimi talabalarni individual qo‘llab-quvvatlash va yo‘naltirishda samarali usul bo‘lib, bu jarayonda texnologiyalarni joriy qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, onlayn platformalar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish ta’lim jarayonining interaktiv va samarali bo‘lishiga xizmat qiladi (Garrison & Anderson, 2003). Amaliy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol ta’lim usullaridan foydalangan guruhlarda talabalar bilimlarini mustahkamlash darajasi 35% ga yuqorilaydi.

O‘qituvchi kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida talabalar bilan doimiy fikr almashish, motivatsion treninglar o‘tkazish, guruhviy loyiha ishlarini tashkil qilish hamda tajriba almashish imkoniyatlarini yaratish orqali ularning rivojlanishiga hissa qo‘shishi mumkin. Masalan, mentorlik tizimi joriy qilingan universitetlarda talabalarning mustaqil fikrlash va kasbiy rivojlanish ko‘rsatkichlari 40% ga oshgan. O‘qituvchi tomonidan samarali ta’lim muhiti yaratilganda, talabalar nafaqat o‘z sohalarida yuqori natijalarga erishadilar, balki umuman jamiyatda innovatsion fikrlovchi shaxslar sifatida shakllanadilar.

Kompetensiyalarni shakllantirishda o‘qituvchining pedagogik va psixologik roli nihoyatda katta. Ta’lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish, individual yondashuv va motivatsiyani oshirish orqali talabalar mustaqil ta’lim olish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlariga ega bo‘ladilar. O‘qituvchilarning zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llashi va psixologik qo‘llab-quvvatlash usullaridan foydalanishi talabalarning kelajakdagi muvaffaqiyatini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

O‘qituvchining kompetensiyaviy jarayonda ishtirokini va ung ta’lim jarayonidagi ahamiyatini ko‘rib chiqamiz.

Pedagogik Kompetensiya va Uning Muhim Jihatlar

Pedagogik kompetensiya o‘qituvchining ta’lim jarayonida samarali faoliyat yuritish qobiliyatini ifodalaydi. UNESCO (2005) tomonidan ta’kidlanganidek, zamonaviy pedagog o‘z kasbiy faoliyatida quyidagi jihatlarni o‘z ichiga olgan holda ishlashi lozim: quyda ularning turlariga nazar solsak.

- **Didaktik kompetensiya** – o‘quv jarayonini samarali tashkil qilish, ta’lim metodlarini tanlash va ulardan foydalanish qobiliyati.
- **Kommunikativ kompetensiya** – talabalarga ta’sir o‘tkazish, samarali muloqot qilish va ularni o‘qitish jarayoniga jalb qilish.
- **Innovatsion kompetensiya** – yangi pedagogik texnologiyalarni joriy qilish va ularni samarali qo‘llash.
- **Refleksiv kompetensiya** – o‘z faoliyatini tahlil qilish va pedagogik jarayonni takomillashtirishga yo‘naltirilgan fikrlash qobiliyati.
- **Kasbiy va shaxsiy kompetensiya** – o‘qituvchi sifatida o‘z ustida ishlash va doimiy o‘z-o‘zini rivojlantirish.

Pedagogik Kompetensiyaning Talabalarga Ta’siri

Pedagogik kompetensiya yuqori bo‘lgan o‘qituvchilar ta’lim jarayonida talabalar bilan samarali ishlay oladi. Tadqiqotlarga ko‘ra, yuqori pedagogik kompetensiyaga ega bo‘lgan o‘qituvchilar sinfda motivatsiya va ijodiylik muhitini shakllantira oladi (Shulman, 1987). Bu esa o‘z navbatida talabalarning mustaqil fikrlashi va muammolarni hal qilish qobiliyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

Masalan, talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish maqsadida muammoga asoslangan o‘qitish (PBL – Problem-Based Learning) metodidan foydalanish natijasida ularning o‘z kasbiy sohalarida mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlari 40% ga oshganligi kuzatilgan (Barrows, 1986).

Pedagogik Kompetensiyani Rivojlantirishning Metodik Asoslari

O‘qituvchilarning pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun quyidagi metodlardan foydalanish tavsiya etiladi:

- **Trening va seminarlar** – o‘qituvchilarga yangi pedagogik yondashuvlar bo‘yicha tajriba almashish imkoniyatini beradi.

- **Amaliy mashg‘ulotlar** – pedagogik faoliyatda real tajriba orttirish uchun muhim ahamiyatga ega.

- **Mentorlik va coaching** – tajribali o‘qituvchilarning yangi kadrlar bilan ishlash tizimi.

- **Interaktiv ta’lim metodlari** – o‘yinlar, jamoaviy muhokamalar, simulyatsiyalar orqali o‘qituvchilarning kasbiy yondashuvlarini rivojlantirish.

4. Pedagogik Kompetensiyaning Innovatsion Texnologiyalar Bilan Integratsiyasi

Bugungi kunda ta’lim sohasida texnologiyalar keng qo‘llanilmoqda. Shuning uchun o‘qituvchilarning pedagogik kompetensiyasi zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi:

- **Onlayn ta’lim platformalari** – Moodle, Coursera, EdX kabi tizimlar orqali masofaviy ta’lim jarayonini tashkil etish.

- **Sun’iy intellekt va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari** – talabalar bilimini samarali baholash imkonini beradi.

- **Virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari** – fanlarni amaliy tajribalar orqali o‘rgatish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

5. Pedagogik Kompetensiya va O‘qituvchining Roli

O‘qituvchi kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida quyidagi asosiy rollarni bajaradi:

- **Trener** – bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish.

- **Motivator** – talabalarni o‘qishga rag‘batlantirish.

- **Murabbiy** – shaxsiy va kasbiy rivojlanishga yo‘naltirish.

- **Tahlilchi** – ta’lim jarayonining samaradorligini baholash va takomillashtirish.

Xulosa: Pedagogik kompetensiya zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchining asosiy qobiliyatlaridan biri hisoblanadi. Didaktik, kommunikativ, innovatsion va refleksiv kompetensiyalarni rivojlantirish orqali o‘qituvchi talabalarga nafaqat bilim berish, balki ularning mustaqil fikrlashi, kreativ yondashuvi va kasbiy rivojlanishiga zamin yaratadi. Zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashgan pedagogik kompetensiya o‘qituvchilarga ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Prentice-Hall.
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*.
3. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*.
4. Garrison, D. R., & Anderson, T. (2003). *E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice*.